

Чобітько О.М.,*аспірант кафедри Основ архітектури і
архітектурного проектування Київського
національного університету будівництва і
архітектури**orcid.org/0000-0002-8523-752X**Науковий керівник: д. арх., проф. Івашко Ю. В.*

АНАЛІЗ ВИТОКІВ ПРАВОСЛАВНОЇ МУРОВАНОЇ АРХІТЕКТУРИ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ І ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ: СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ І КОЛО НЕВИЗНАЧЕНИХ ПИТАНЬ

Анотація: В статті проаналізовано витoki муrowаної архітектури церков доби Гетьманщини, визначено задачі дослідження. Аргументовано своєрідність православних церков Правобережжя і Лівобережжя і їх відмінність від церков європейського бароко.

Ключові слова: бароко, Україна, церкви Правобережжя і Лівобережжя.

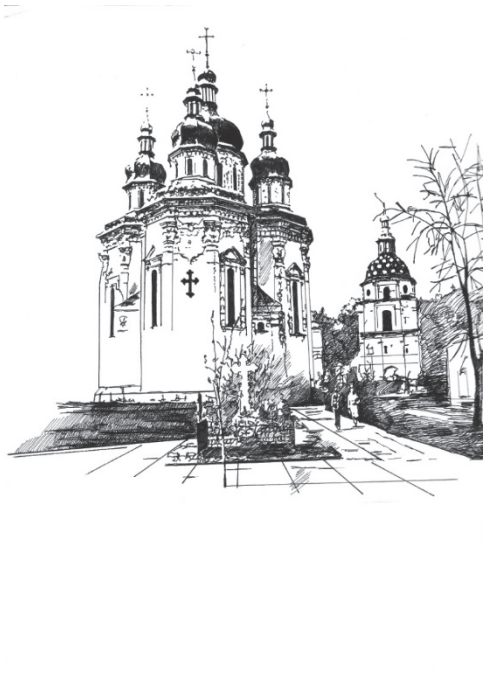

Рис.1. Георгіївський собор Видубецького монастиря в Києві. Мал. з фондів Ю.В. Івашко.

Вступ

1. Аналіз наукових джерел

Існуючі наукові джерела, в яких описано і проаналізовано архітектуру Правобережної і Лівобережної України доби Гетьманщини можна згрупувати наступним чином:

1). Архівні, історичні та історико-архітектурні описи Авторами зібрано і систематизовано історичні факти, історію будівництва об'єктів, описано архітектуру на різних історичних періодах.

2). Архітектурні описи та характеристика мурованих пам'яток і ансамблів доби Гетьманщини. Охарактеризовано зміну архітектурної стилістики на різних періодах, наведено характеристику ансамблів і їх складових, складено реєстр пам'яток, наведено ґрунтовні описи пам'яток, аналіз планових рішень, композицій, форм елементів, специфіку декору і конструкцій, вирішення внутрішнього простору.

3). Джерела, які висвітлюють проблему стилю бароко і мурованої архітектури доби Гетьманщини. Піднято проблему специфічних ознак стилю бароко, проаналізовано ознаки європейського бароко, висвітлено думки про характерні ознаки мурованої архітектури доби Гетьманщини і її тотожність чи не-тотожність з європейським бароко.

4). Архітектурні описи та характеристика дерев'яних пам'яток України. Підтверджено зміну архітектурної стилістики на різних періодах, складено реєстр пам'яток, наведено ґрунтовні описи пам'яток, аналіз планових рішень, композицій, форм елементів, специфіку декору і конструкцій, вирішення внутрішнього простору.

5). Джерела, присвячені пам'яткоохоронній діяльності. Висвітлено специфіку пам'яткоохоронних органів, проаналізовано стан законодавчої бази.

6). Законодавчі акти [5-7].

7). Реставрація і відтворення. Розроблені загальні реставраційні методики і методики реставрації окремих пам'яток, проаналізовано основні проблеми реставрації і способи їх ліквідації, описано та систематизовано вітчизняний та закордонний реставраційний досвід.

8). Реставраційна документація по пам'ятках архітектури.

9). Археологічні. Описано археологічні дослідження на пам'ятках архітектури.

10). Термінологічні словники. Складено термінологічні словники, які описують стилі, їх ознаки, дано назву архітектурним елементам і деталям, тощо).

11) Архітектурні енциклопедії та посібники. Представлено масив архітектури і мистецтва певних періодів у вигляді комплексних історико-архітектурних видань.

12). Мистецтвозначі джерела. Проаналізовано мистецтвознавчі аспекти, описи творів мистецтва.

13). Персоналії. Висвітлено певні періоди життя історичних осіб, пов'язані так чи інакше з досліджуваним періодом.

14). Діяльність комісій.

Спадщина православної мурованої архітектури Наддніпрянщини та Лівобережжя II пол. XVII-XVIII століть висвітлена в численних наукових працях В.Вечерського [1-4], О.Горбик, Ю.Івашко [8], С.Кілессо, Т.Кілессо, Г.Логвина, М.Орленка, О. Сіткарьової, В.Тимофієнка, В. Чепелика та багатьох інших. Втім, як вже було сказано вище, ці публікації так і не зняли протиріччя в термінології, яка описує архітектуру цього періоду, оскільки думки вчених, чи можна вважати її аналогом європейського бароко і застосовувати відносно неї термін “козацьке бароко”, розділились.

Деякі вчені (І. Грабар, С. Кілессо, В.Тимофієнко, В. Чепелик та ін.) вважали ці об'єкти пам'ятками українського (козацького) бароко, натомість інші дослідники (В. Вечерський, Г. Логвин, М. Макаренко, П. Савицький, С. Таранушенко, М. Шумицький) характеризують стиль цього періоду на вказаних територіях як друге Відродження (український Ренесанс) і підтримували “антибарокову” концепцію національного архітектурного стилю.

Результати дослідження розширюють, доповнюють і конкретизують наукові праці відомих дослідників української архітектури Ф. Ернста, С. Кілессо, Г. Логвина, М. Макаренко, Л. Прибеги, В. Січинського, С. Таранушенка, М. Цапенка, П. Юрченка, Д. Яблонського.

2. Актуальність теми, зв'язок з науковими програмами і задачі дослідження.

Актуальність теми визначається такими причинами:

1. Досі нез'ясованим є питання стилістичної приналежності мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. XVII-XVIII ст. до бароко чи народностильової архітектури.

2. Не сформульовані визначальні ознаки цієї мурованої архітектури.

3. Не систематизовані і не визначені на різних ієрархічних рівнях прояви національно-регіональних особливостей мурованих православних церков цього періоду на територіях Наддніпрянщини і Лівобережжя.

4. Не був розроблений глосарій визначальних ознак православної мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. ХУІІ-ХУІІІ ст. , відтак виникають проблеми в процесі паспортизації, обстеження об'єктів з метою внесення їх до пам'яткоохоронного реєстру, а також під час проведення ремонтно-реставраційних робіт.

Наукове дослідження має безпосередній зв'язок з основними пам'яткоохоронними і реставраційними правовими документами:

Міжнародними хартіями (Венеційська хартія 1964 року, кодекс Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць, Паризька конвенція про захист всесвітньої і природної спадщини 1972 року, Гранадська конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 1985 року, Московська хартія архітектурної спадщини 1996 року), Законом про охорону культурної спадщини України (2000 р.), розробленими законодавчими нормативами і Державними будівельними нормативами з реставрації (склад, порядок розробки і затвердження науково-проектних документів), Кодексом етичних принципів охорони й реставрації пам'яток, ансамблів та визначних місць, збірником міжнародних документів "Охорона культурної спадщини".

Задачі дослідження полягають в наступному:

- проаналізувати історичні та національні передумови формування і розвитку православної мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. XVII-XVIII ст. і порівняти з особливостями виникнення і визначальними ознаками європейського і російського бароко II пол. XVII-XVIII ст. в церковному будівництві;
- розробити методологію дослідження православної мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. XVII-XVIII ст.;
- проаналізувати об'ємно-планувальні та композиційні особливості мурованих церков з метою визначення специфіки регіональних шкіл і порівняння з об'єктами європейського і російського бароко та з дерев'яними церквами досліджуваних регіонів;
- дослідити особливості пропорційної і метро-ритмічної побудови;
- виявити характерні форми елементів-носіїв морфологічних ознак православної мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя, спільне і відмінне в межах цих територій в формотворенні і розробити каталог форм елементів;
- дослідити особливості конструктивних рішень і будівельні матеріали;
- проаналізувати декоративне оздоблення і вирішення інтер'єрних просторів;
- сформулювати і аргументувати ознаки регіональної своєрідності православної мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. XVII-XVIII ст. і її спадкоємність з дерев'яною церковною архітектурою;
- проаналізувати вітчизняний досвід в сфері охорони, реставрації і відтворення православної мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. XVII-XVIII ст.

3. Результати дослідження мурованої православної архітектури Правобережжя і Лівобережної України доби Гетьманщини

На основі системного підходу було виявлено витoki типів мурованих православних церков Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. XVII-XVIII ст. і напрями зовнішніх впливів, визначено характерні особливості як в об'єктах певних майстрів, так і в межах регіональних шкіл та досліджуваної території в цілому, було сформульовано і аргументовано ознаки регіональної своєрідності православної мурованої архітектури Наддніпрянщини і Лівобережжя II пол. XVII-XVIII ст. і її спадкоємність з дерев'яною церковною архітектурою. Аналіз планувальних рішень, об'ємно-просторових композицій, морфології форм церков довів правильність судження В. Вечерського про неоднорідність витоків цього явища в межах території Гетьманщини досліджуваного періоду та про наявність чотирьох основних типів церков вказаної доби (базиликального типу та споріднені з європейськими об'єктами з рисами європейського бароко, похідні від дерев'яної архітектури, безкупольні зального типу похідні від невеликих мурованих костьолів і триконхові та тетраконхові пізнього періоду). На основі проведеного порівняльного аналізу мурованих церков України з українськими дерев'яними церквами цієї ж доби і з об'єктами європейського католицького бароко аргументовано, що вважати певними аналогом європейського бароко можна вважати лише окремі типи церков на основі базиликального плану, з рисами західноєвропейського бароко і зведений переважно іноземними архітекторами.

Від раннього до високого періоду розвитку стилю відбувається перехід від простоти і монументальності до більшої декоративності, згодом від високого до пізнього періоду відбувався зворотній процес відходу від дрібномасштабності підкресленої фасадної декорованості до класицистичної простоти. Недекоровані на фасадах храми раннього і пізнього періодів з меншою кількістю ярусів виглядали більш масштабними і монументальними, ніж розчленовані на більшу кількість ярусів, з проміжними поясами, карнизами та дрібною деталізацією храми високого періоду.

Порівняно з аналогічними процесами в дерев'яній церковній архітектурі Правобережної Наддніпрянщини цього ж періоду, помітні деякі відмінності, оскільки розвиток найпростіших дерев'яних церков йшов від хат і оборонних споруд з квадратними планами і наметовими верхами, візантійських впливів в планах не відчувалося, натомість розвиток мурованих церков певних типів йшов від дерев'яних церков і в багатьох церквах відчувались впливи давньоруської і європейської архітектури (особливо коли перебудовувались давньоруські собори або авторами були європейські архітектори) [1].

Висновки

Оскільки доведено, що попри помітні відмінності, всі ці архітектурні течії були відображенням одного суспільно-політичного і культурного процесу, вони мають бути об'єднані одним спільним терміном, в якому має бути врахований і народностильовий характер храмів, похідних від дерев'яної архітектури, і наявність рис бароко в храмах, зведених переважно іноземними майстрами цього стилю. Саме тому пропонується в визначенні архітектури цього періоду на землях Гетьманщини використовувати термін “народностильова архітектура II пол. XVII-XVIII ст. (доби Гетьманщини) з елементами бароко (дерев'яна або мурована)”.

Література:

1. Вечерський В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини. Формування, дослідження, охорона. Київ, 2001. 350 с.
2. Вечерський В. До питання типології української церковної архітектури доби Гетьманщини // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. – Вип. 8. – К., 2001. – С. 129-136.
3. Вечерський В. Монастирі та храми Путивльщини. Київ, 2007. 168 с.
4. Вечерський В. Гетьманські столиці України. Київ, 2008. 320 с.
5. Закон України “Про охорону культурної спадщини”. Правова охорона культурної спадщини: Зб. документів. Харків, 2006. С. 130-132.
6. Закон України “Про охорону культурної спадщини” від 8 червня 2000 року № 1805-III.
7. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010рр.” від 20 квітня 2004 р. № 1692. IV.
8. Івашко Ю. В. Стиль бароко в архітектурі українських церков. Людина і світ. № 11-12, 1997. С.12-15.

Анотація

В статті проаналізовані істини каменної архітектури церков періоду Гетьманщини, визначені завдання дослідження. Аргументовано своєобразие православних церков Правобережжя і Левобережжя і їх відмінності від церков європейського барокко.

Ключеві слова: барокко, Україна, церкви Правобережжя і Левобережжя.

Annotation

In article were analyzed the sources of stone churches of Getman's period, were determined aims of investigation. Was argued originality of Ortodox churches of Pravoberezzya and Livoberezzia and their differences from the churches of European Barocco style.

Keywords: Barocco style, Ukraine, churches of Pravoberezzya and Livoberezzia.